

Асла Сәентерү тунәранпа 65 сұл ситнә май

Ёсре пултаруллисем

Тылра та сәмәл пулнә теме сук

Асла Отечественнәй вәрәсә сүләнсенче ял хусаләх ёсчәненсем ырманни тәрәшнә. Вәл шутра Чәваш Енри машинәпа трактор станцийенсенче вәй хуракансем те. Мән Сәентерти машинәпа трактор паркен ёсчә-хелә кирки вара архив документенсенче каласа парасчә.

Сәентерти машинәпа трактор паркне 1937 сұлта йөркеленэ. Вәрәсә пусланнә тәле унта СТ3 тата ХТ3 маркаллә тракторсем 50, СТ3-НАТИ маркаллә гусеницәллисем 5, комбайнсем 12, автомашинасем 7 шутланнә. Кунпа пёрлех кәкарса ёсчәненсенче тәрләнә техника та пулнә: плугсем, культиваторсем, сәякәсем, молотилкасем т. ыт. те. Сунтармалли-сөрмелли хәтәрсенче Козьмодемьянск бази урлә күрсе тәнә. МТС 115 колхоза пәхса тәнә. Шутра 177 сын шутланнә. Күсем вәсем трактористсем, комбайнерсем, шоферсем, механиксем, машинистсем, весовщиксем, агрономсем т. ыт. те. Пётәмпе 14 трактор бригади пулнә.

Асла Отечественнәй вәрәсә пусланнә май механизаторсенчен ытларак пайне сара илнә. Техникаран гусеницәллә 2 трактора, 5 грузовика мобилизацияленән. Вәрәсә хирне кайнисем вырәнчә сәмәксем ёсчә күләннә. Ытларак вәсем техникана ёнарса ситереймен хәрсе пулнә.

1941 сұлта уйрамак йывәр килнә темелле. Отчетсем планрәх, колхозсенче тивәстерессипе планрәх ёсчәнен 64,4 процентне кәна пурнәсләнә. Кунпа пёрлех топливәна нумай сунтарса пётәрнә. Вәрәсә вәхәтәнци саккун йёркисем сирәп пулнә: МТС ертүсисене айәпланә, директора ёсчәнен хәтарнә. Документсенче, пәллә ёнтә, хәрсе тракторсем комбайнсенче алла илес тесе мән чулхә куцәлле ютарни кирки калани сук.

1942 сұлта МТС ёсчә-хелә майлашәнә тытәннә. Опыллә механизаторсем ертсе пынипе сөнә кадрсем тракторсем комбайнсенче аванрах хәһәнә тытәннә, сүхалама тата акма кәна мар, техникана юсама та вёренсе пыннә. 1942 сұлта Мән Сәентерти МТС-ра 53 хәрәраш-тракторист ёсчәнен. Чәваш АССР-ён сөр ёсчә халәх комитетчән хушәвәпе Таисия Горшкована, Фекла Агадерована, Е. Владимирована вәсенчән чи пултаруллисем тесе пәләртнә. Вәсем кустармаллә СТ3 тракторсемпе ёсчәнен.

1943 сұлта Мән Сәентерти МТС-а ёсчә ситәнүсемшән Чәваш АССР-ён республикәри Хисеп кенеки сине кёртнә. Усәмлә ёсчәненсен шутәнчә МТС директорне А.Е. Чупракова, политпай пусләхне П.К. Константинова, асла механика И.И. Огикова, кунпа пёрлех П.Ф. Фомин, И.К. Андреев, Ф.П. Питернов, О.А. Андреева, И.В. Кольцов ертсе пыракан трактор бригадисене пәләртнә. Пурте вәсем сүрхи ака-суха ёсчәненчә пәләртнә, планпа пәхнә заданисене ирттерсе пурнәсләнә, сунтармалли материалсенче перекетләнә.

Сав сулах Мән Сәентерти механизаторсенче – Е.П. Петрова, О.П. Петрова, К.М. Родионова тата МТС-ән тәп бухгалтерне Ф.Ф. Корпусова ССССР сөр ёсчә халәх комиссариачән хушәвәпе «Социализмла ял хусаләхән отличник» знаксемпе наградәланә. Техникана

юсакан механизаторсенче те пәләртмасәр хәварман. Документсенче сәпла вулатпәр: «Мария Матвеевна Матвеева – трактор бригадин бригадире. Вәл ертсе пыракан бригада тракторсемпе кәкарса ёсчәненсенче техника хәтәрәсенне 1943 сұлхи январән 29-мешә тәлне пысәк пахаләхпа юсаса пётәрнә, ытисене те пуләшнә. Иван Михайлович

Демидов – тракторист. Хәйне сирәптесе панә трактора 1942 сұлхи октябрь уйахәнчә пахаләхлә юсаса пётәрнә, кайран вара ытисене те пуләшнә. Федор Федорович Нусс – механик. Запас пайсенче реставрациялес тата хәтәрлесе ёсчәнен ертсе пыннә. Вәл гильзәсенче хәйраса асламалли тата якатмалли 2 прибор асталәнә, пысәк пахаләхпа 7 блок головкине тата 97 гильзәна реставрацияленән. Пәләртса хәвармалла, Мән Сәентерти МТС-а аста механик пулнә пысәк пуләшу күнә. Ку вәл Ленинградри пөр заводран эвакуация меләпе килнә опыллә слесарь пулнә.

1944 сұлта Мән Сәентерти МТС-ри 24 тракторист пурнәсләманли ёсчәнен кәләпәшнә 20 процент ытла ирттерсе пурнәсләнә. Вәсенчән ытларак хәһәнә хәрәрашсем пулнә. Күсем вәсем Таисия Горшкова, Евдокия Владимировна, Иван Демидов, Иван Кошкин, Марфа Пузырева, Христина Бочкарева, Дария Смирнова, Ефросиния Соловьева, Зоя Варюхина, Евдокия Спиридонова, Николай Парандеев, Анна Налимова, Мария Данилова, Ольга Бычкова, Пераскева Максимова, Евр. Усейкина, Иван Храмов, Елизавета Аброськина, Ксения Родионова, Клавдия Замкова, Александра Ефимова, Ольга Петрова, Евгения Андреева, Серафима Бочкарева. Комбайнерсем хушшинче чи пултаруллисем Агриппина Махоткина, Федор Питернов, Екатерина Чикалова пулнә.

МТС ёсчәненсен хәйсен тәп тивәсчәсәр пусне ытти ёсчәнен те сахал мар пурнәсләнә. Комсомолецсем уйрамак пусарулаха кәтәртнә: вәсем ял хусаләх машинисене юсама запас пайсенче пётән районёпе пухнә, тимёр-тәмә пуларнә. Унпа кайран МТС тимёрчә ләссинчә уса күрнә. Колхозсенче тухса сүренәй май вырәнсенчә пухусем ирттернә, фронта валли хәтәрсем пухнә, колхозсенче кулләнхи ёсчәнен пуләшнә.

Мән Сәентерти МТС-ән политпайён пусләхән пуләшкәнән 1942 сұлхи март-апрель уйахәнсенчи отчетәнчә сәпла сырса хуни пур: «Запас пайсем пухассипе комсомолецсемпе сәмәксенчән Мария Яковлева, Е. Воронова, Василий Крутов, М. Максимова, П. Петухов, Т. Чумаков уйрамак тәрәшса ёсчәнен. Комсомолецсем колхозсенчи майракаллә шултра вьләхәнчә ёсчәненчәсенче тәрәшүүлә. Паянхи кунә Кәпас ял Советәнчи «Комбайн» тата «Заря» колхозсенчә 4 вәкәра күлме хәнәхтарнә. Политпай пусарәвәпә «Новая Юнга» колхозра хәрәрашсен пухәвнә ирттернә. Унта «Чәваш пинерё» танк тумә укча-тенкә пухас ытәва сүтсе явнә. Пётәмпе 790 тенкәлех алә пусса панә. Вәл шутран 382 тенкә унтах түленән».

Сәмәк механизаторсенче үсәсем тумә опыллә пуләшкәнсем пулнә май панә. Кашни МТС-рах кирек епле самантра та вәсем сине шамалли сәһәнсем пулнә. Вәсенче броньпе пысәк пахаләхлә кадрсем шучәпә тылра хәварнә. Мән Сәентерти МТС-ра вәсенчән пәри Федор Прокопьевич Питернов пулнә. Вәл Кәпас яләнчә 1908 сұлта сұралнә. Ёмөрөпех ял хусаләхәнчә тәрәшнә. Тракторсем туса кәларма тытәнсен трактористсен курсне пётәрнә. МТС-ра 1939 сұлта тытәнса ёсчәнен. Малтан тракторист, кайран бригадир пулнә. Вәрәсә сүләнсенчә хәрәрашсен трактор бригадине ертсе пыннә. Ку бригада яланах малтисенчән пәри пулнә.

Тыра-пула пухса кёртнә тапхәрта Ф. Питернов комбайн штурвалё умне ларнә, нормәна 2–3 хут ирттерсе пурнәсләнә. Вәл кунне-сөрнә пәхмасәр таләкәпех ёсчәнен пуларнә, техникапа юнашарах сөр каснә. Унән вәйё кирки хәйсен яләсем сәпла каласа парасчә. Вәл пәчәнчә пылчак ашнә сәтса ларнә ХТЗ трактора сул пурнәкәнчән тёртсе кәларма пултарнә, икә пәт таякан кире пуканнә ил хәпхи урлә персе касарнә. Федор фронта питә кәһән пулнә, хәйне сара илме килешәнчән нумай пәшәрашнә. 1942 сұлта ака Чәваш АССР Верховнәй Советчән Президиумчән Хисеп грамотипе наградәлама тәрәшнә, 1946 сұлта вара Мән Сәентерти МТС-ри ытти ёсчәненсем пёрлә «1941–1945 сұлсенчи Асла Отечественнәй вәрәсәри хәстар ёсчәнен» медале илме тивәс пулнә.

Пөчөк статьяра вәрәсән йывәр сүләнчә Мән Сәентерти МТС-ра вәй хунисенчә, хәйсен ёсчәпә Асла Сәентерёвә сәһартма май панисене пурне те асәнса пётәрме май сук. Анчах та сав вәхәтсәненчә МТС-ра ёсчәненсем пурах тесе шутлатпәр. Вәсемпә тәл пуласчә, пётәм кәмәлтан курса каласасчә, май пулсан пуләшсәчә, чи пысәк пәлтәрәшли вара – вәсен вәрәсә сүләнсенчи аса илвәсене сырса илесчә, ку документсенче музейсемпе архивсенче парасчә. Шөл пулин те, халхы әру иртнипе ытлашши интересленмәст, питә хәккә аса илүсем вара пирәнтен уйралса каякан ветерансемпе пёрлә сүхаласчә.

Валентина ПИТЕРНОВА,
Чәваш Республикинчи патшаләх истори архивчән тәп специалистчә.
Сән үкөрчәкрә: Ф.П. Питернов вәрәсә хысчәнен.

Пурнәсча тан пыма хәнәхтарнә

Пурнәсча пётәмпех шкултан пусланат. Пелү патне туртәнассипе те, кәмәл-сипет пуянләхә те, ёсчәненлехе шанчәкләх та. Ачасене сәк пахаләхсене пама пултаракан, вәсен чун-чәри патне кирлә сұл тупакан вөрентекенсенче чән-чән учитель теңсә. Ун пек педагогсенче шкул пётәрнә хысчәнен нумай сұл иртсен те ман-маңсә, ачасене, мәнүкәсене кала-кала парасчә.

Сәкән пек чун пахаләхәпә асталәх туптаннә пирән тәрәхра сұралса үснә Александр Ивановна Николаеван. Сәмәк әрәва тёрөс воспитани парассишән ырман-канми ёсчәненчәнен 1983 сұлта вәл Чәваш Республикинчи тава тивәсчәлә учителән ятне тивәсчә.

А.И. Николаева 1930 сұлта Муркаш райончәнчи Юнкә яләнчә хресчен сәһийнчә ака уйахән 10-мешәнчә сұралнә. Хәйән малтанхи вөрентекене тата пурнәсчә сүләнчә тухма пуләшнә ытти вөрентекенсене те ыра та сәпәс сәмаксемпә кәна аса илет.

Александр Ивановна 1945 сұлта Юнкәри 7 сұл вөрентекен шкултан вөрәнсе тухсан күршә районти (халә Етёрне, ун чухне Сәентер районне кенә) Урпаш шкулне вөрәнме сүрет. 1948 сұлта алла аттестат илсен Шупашкарти Чәваш патшаләх институтне вөрәнме кёрет. Хәйән пултарулаха аталантарас теллөвпә касерен хулари сәмәксен гимнастика шкулне сүрет.

1952 сұлта алла диплом илсен пултарулла сәмәк специалист Етёрне райончәнчи Урпаш шкулне чәваш тата вырәс чөлхипе литературине вөрәнмә ярасчә. Вәл ёсчә пёррәмеш кунранах чунпа парәнса күләнчә. Хәйән предметне лайах пәлнөрән, ачасене уроксенчә телпә әһлантарәнран, шкул ачисен юратнә учителә пулса тәрәт. Вөрентекенсемпе те пөр чөлхә тупма пәлет. Унән спорт енөпә те пултарулаха пурринә кура (вәл вәхәтра ку шкулта физкультура учителә пулман) ака физкультура урокәсене те шанса парасчә.

1960 сұлта пултарулла сәмәк учительница районтисем те асарасчә. Александр-

ра Ивановна директор пулма сәненчә. Сәмәк пулин те, киләшәт. Сәпла вара вәл 1960–1963 сұлсенчә Чуманкасси шкулән директорә пулса ёсчәт.

Хәй вәхәтәнчә харәсах 3 ача суратса историе кёрсе юлнә хәрәрама профсоюз обкомә сывләхне сирәпләтмә путевкәсем парат. Гагра тата Кисловодск санаторийсенчә сывләхне сирәпләтәт вәл. Төрлә вырәнта пулса курни те унән тавра курәмне үстәрәт, сынсем сине урах куспа пәхма вөрәнчәт.

Ун чухне унән 4 ача пуллә ёнтә. Ёсчәнен сәмәл мар, 1963 сұлта вәл таван амәшә патне Юнкәна таврәнәт. Ун кирки ыррипә кәна асанат.

Юнкәри вәтам школа ёсчәнен килсен ака сийәнчә директорән вөрәнчәтупә воспитани ёсчәнен ертсе пыраканә пулма шанасчә. Паянхи кун Юнкә шкуләнчә ёсчәнен 19 вөрентекене вәл вөрентесе кәларнә.

Теләнмелле: шалтан тапса тәрәкан иксәлми энергиллә вөрентекән сын хушшинчә хәйне тытма пәлнәпә те ытисенчән уйралса тәнә. Тен сәһәншәнах ака районти халәх сучән заседательне суйланә. 20 сұл ытла нумай сын шәһинә тёрөс татса парса сәк сын пурнәсчән чән сукмакәнчән парәнса ан кайтәр тесе тәрәшнә.

Хисеп хушәсемпә тёрлөрән наградәсем чылай унән. 1978 сұлта ака «Халәхә вөрәнчәт отличник» ят парса хавхалантарнә.

40 сұл ытла шкул ачисене тёрөс воспитани парассишән тәрәшнә Александра Ивановна Николаева. Обществәлла ёсчәнен те яланах чунпа парәнса пурнәсләнә, сәмәксемпә тата йывәр сәһәсемпе усаллә кәласуем ирттернә. Нумай сұл хушши хәрәрашсен тата ветерансен канашән членчәненчә тәнә.

Александра Ивановна паян та Юнкә шкуләнчә – кётнә хәнәсенчән пәри. Вәл ачасем умне тухса каласмасәр пөр мероприятие те иртмәст темелле. Унән вөрәнме чәненчә йыхравлә сасси – ачасен кётнә гимнә пекәх.

Екатерина ФЕДОРОВА,
Юнкә шкуләнчә 8 класра вөрәнчәнен.

Вулка пултарулаха

Лаштра юман

Сәм вәрманта асәт сив сил паян, Улат вәл күнәпә те сәрәпә. Сав вәрманта ларат лаштра юман – Пәхмасчә те сив сил аташнинә.

Ларат вәл пәхәнамсәр сив силә, Маттуррән та мәнәслән сарәлса. Сук, илеймәст сив хәйән тыткәннә – Вәл хәй хуса, ака пәхәнамалла.

Ши–и–и! шәһәрәт сив сил вәрман сипә, Каш-каш кашлат вәрман хәранипә. Авнассә сирәп каврәс, вөрәнә, Усәт шур хурән хәйән туратнә.

Сәм вәрманта сив силә асипә Сук пурнәсчә! Пётнә ашә килчәнчә! Лаштра юман кәна шанәс парса Ларат пөр хәрәмасәр кашласа.

Вәрман кётәт аш кун килессине, Туратсене каллех сәклессине. Шур хурән та шанәт-сәкә суркунне Сип-симәс сұлсәсем сарассине.

Кун хысчәнен кун иртет сәм вәрманта – Уласчә йывәссем сәк тамәкра: Килет-ши ашә кун е суркунне, Сив сиппәле сүрет-ши хөрәлсе?

Сук, улталас сук суркунне пире – Пулаймә вәл сив сиппәле пөрлә! Сар хөвелпә пөрлә пуш уйахәнчә Илсе килет каллех аш кунсенә.

Суркунне киләс ашә кунсем, Сәм вәрманта ешерәс йывәссем. Лаштра юман сән туратсем хушса Ешерә пуринпә хавхаланса.

Г. ИЛПЕШ.

Пирән пата сырасчә

Ялта сұл пулән-ши?

Эпир сирән пата Хопкәпәр тата Кив Шоккән яләнсенчә пурәнкансем сьратпәр. Ялсем патне ситичән асфальт сұлсем сарса пачәс. Ку вәл питә лайах ёнтә. Анчах та суркунне тата кёркунне ялсене кёрсе тухма май сук. Тракторсемпә кёрсе тухас пулсан, канавсем пулса юласчә. Савна май ялсене сәмәксәсем те пурәнәшән мар, хуланалла талпәнасчә. Кун пекәх пулсан, аста ситсе тухәпәр-ха? Епле те пулин ялсене сұлсене йөркәненчә кёртесчә.

Хопкәпәр тата Кив Шоккән
яләнсенчә пурәнкансем.

Шкул ачисене валли

Конкурса хутшәна сәненчә

Федералла налук службин Чәваш Республикинчи управленийә ЧР Вөрәнчә тата сәмәксен политикин министрствипе, Чәваш Республикинчи налук органсенчә ёсчәненчә профсоюз комитетчәпә киләшсе налуксем телләшпә әһланулаха үстәрәс, профессор илессипә пуләшәс теллөвпә пётәмәшпә пелү паракан шкулсенчә вөрәнчәненчә хушшинчә налук тематикипә сочиненисен конкурсне ирттерәсчә. Сочиненисен темисем сәпла: «Длү чего нужны налоги?», «Почему я должен платить налоги?», «Чем к нам возвращается уплаченный налог?», «Налоговый инспектор – кто он? Друг или враг?»

Конкурс 9–11-мәш классенчә вөрәнчәненчән кашних хутшәна пултарат. Конкурс икә тапхәрапә иртет. Пёррәмеш тапхәрта вьрәнчәти инспекцисенчә финала хутшәнамалли чи лайах сочиненисене суйласа иләс. Итогсене пётәмлетесси вара Федералла налук службин Чәваш Республикинчи управленийәне чылаш. Финалистсенчән 3 сәентерүсәнә суйласа иләсчә.

Конкурс ёсчәненчә хак памалли виәсәсем вара чакман: темәсене туллин усса парасси, пултарулаха шайә, темәна шайлашуллән тата усамлән усса парасси тата ыт.

Сочиненисене Федералла налук службин Чәваш Республикинчи управленийә районсем хушшинчә инспекцийәнчә апрелән 30-мешәччән сәк адреспа йышәнасчә:

Муркаш ялә, Гагарин урамә, 4-меш сурт.
Конкурс итогсәненчә управленийә майән 12-мешә тәлне пётәмлетәсчә. Сәентерүсәсенчә дипломсемпә хәккә парнесем кәтәсчә.

Федералла налук службин Чәваш Республикинчи 6-меш номерлә управленийә налук түлекенсемпә, вәсенче регистраци тавассипә тата учета илессипә ёсчәненчә пайә.